

עבדים ועבדות

א. מעמד עבד ושפחה כנענים¹

הקדמה

יש לדון מה מעמדו של העבד הכנעני ביחס לבן ישראל 'רגיל':
מחד, קידושי עבד אינם תופסים בבת ישראל, כגוי (קידושין סו:2, יבמות מה:), וכן בנו של העבד אינם מתייחסים אחריו - בנו הביולוגיים אינם נחשבים בנו מבחינה הלכתית³ (יבמות סב., ועיין רמב"ם הלכות נחלות ב:יב, הלכות אישות טו:1).
מאידך, עבד חייב במצוות כאישה (חגיגה ד.), וחיובו זה מצביע על כך שעבד הוא בעצם יהודי.

ניתן להעלות שלוש הבנות לגבי מעמדו של עבד כנעני:

- א. **לעבד יש קדושת ישראל מלאה והוא נחשב כישראל לכל דבר.** אמנם חיובו במצוות חלקי בלבד, אך גם חיוב המצוות של אישה - שמעמדה כשייכת לעם ישראל אינו מוטל בספק - הוא חלקי⁴. הפגמים ההלכתיים-משפחתיים של העבד (אי תפיסת קידושין וחוסר יחוס לבניו) נובעים מכך שכיון שמצבו המציאותי של העבד מבחינה משפחתית רעוע - שהרי אדונו יוכל למוכרו, ועל ידי כך לעקור אותו ממקומו ומשפחתו - התורה אינה מכירה במשפחתו של העבד.
- ב. **העבד נחשב לבן נח ואין לו כלל קדושת ישראל.** מסיבה זו קידושיו אינם תופסים בבת ישראל - ככל גוי אחר. כיוון זה עולה בריטב"א (מכות ח: ד"ה "אמאי") הטוען כי אין איסור לקלל עבד, מכיוון שהוא אינו נחשב חלק מעם ישראל, והאיסור לקלל תקף רק לגבי אדם שהוא "בעמך" (שמות כ"ב:כז)⁵. לגישה זו, אופי חיוב העבד במצוות - בניגוד לאופי חיוב אישה במצוות - אינו מהותי, אלא נובע מדרישה ליישור קו עם הנורמות השוררות בבית אדונו.

- 1 בכדי להקל על קריאת הדברים הניסוח מכאן ואילך יהיה בלשון זכר, ביחס לעבד כנעני, אך הדברים אמורים גם ביחס לשפחה כנענית.
- 2 המשנה (שם) מציינת שאין קידושין בשפחה. הגמ' (שם סה.) מציינת את המקור לדין, ומקור זה תקף גם לגבי עבד.
- 3 בכך מצבו גרוע אף יותר משל הגוי, כיוון שבניו הביולוגיים של הגוי נחשבים בניו (שם).
- 4 כמו כן, ייתכן שהפטור החלקי של העבד מן המצוות נובע מכך שהוא משועבד לאדונו, ואין לו יכולת לנהל באופן עצמאי את סדר היום שלו.
- 5 עיין שם במהדיר בהוצאת מוסד הרב קוק, הערה 117.

- ג. **מעמדו של העבד הוא מעמד ביניים**⁶. ניתן להעלות הבנה זו בשתי אפשרויות:
1. העבד הוא חצי יהודי-חצי גוי. כלומר, אין מעמד עצמאי הנקרא "עבד", אלא פשוט לחלק מן הדינים עבד הוא כיהודי, ולחלק אחר - כגוי.
  2. מעמדו של העבד הוא מעמד עצמאי, נפרד, ולמעשה ההלכה מכירה בשלושה סוגי מעמדות - יהודי, גוי ועבד⁷.
- ההשלכות למעמד הביניים של העבד הן פגמים במעמדו ההלכתי-משפחתי בדומה לגוי, וחייב במצוות (כאישה) בדומה ליהודי⁸.

השלכות לאופי מעמדו של עבד כנעני

1. **טבילת השחרור של העבד**. ישנו חיוב להטביל עבד פעמיים: בעת קניית עבד, לשם עבדות (יבמות מה: -מו., רמב"ם הלכות איסורי ביאה יג:יא), ובעת שחרורו, שכן לאחר השחרור הוא נחשב יהודי לכל דבר. (יבמות מז:., רמב"ם שם הלכה יב.). ישנן שתי דעות בראשונים לגבי תוקף החיוב בטבילה השנייה:
  - א. **טבילה זו היא מדרבנן בלבד**. כך סובר הנימוקי יוסף (יבמות טז: בדפי הרי"ף). נראה שעל פי שיטה זו לעבד יש קדושת ישראל (הבנה א), ולכן אין צורך מדאורייתא להטבילו בשנית בעת שחרורו, כיוון שהוא נחשב כבר יהודי בלאו הכי.
  - ב. **טבילה זו היא מדאורייתא**. נראה שכך סובר הרמב"ם (שם): "כשישתחרר העבד צריך טבילה אחרת... **שבו תיגמר גירותו ויהיה כישראל**", כלומר עד הטבילה הזו אין הוא נחשב כישראל לכל דבר. לגבי הטבילה הראשונה אומר הרמב"ם (שם הלכה יא) "**שמקצת גירות הוא**", ואם כן - הרמב"ם סובר כי מעמדו של העבד הוא מעמד ביניים.
2. **טבילת העבדות של העבד**. כאמור, יש צורך להטביל את העבד בתחילת שעבודו. הרמב"ם (שם יד:ט) סבור כי טבילה זו צריכה להיות מדעתו של העבד ומלווה בקבלת מצוות, בדיוק כמו טבילת גר (שם הלכות א-ג), אך ישנן דעות כי ניתן להטבילו בעל כרחו, אף על פי שאינו מעוניין לקבל עול מצוות⁹. נראה שלא ניתן להפוך גוי לבן ישראל בניגוד לרצונו, ולכן על פי השיטה שניתן להטביל גוי לעבדות בעל כרחו יש להסביר שמעמדו של העבד הוא מעמד נחות מזה של בן ישראל. על פי השיטה שיש

6 בניגוד לריטב"א שהובא לעיל, המאירי (מכות שם ד"ה "זהו ביאור המשנה") סובר שיש איסור לקלל עבד, כיוון שהוא כן כלול ב"עמך". ייתכן שהמאירי סובר שלעבד מעמד ביניים, אך ייתכן שהוא סובר שעבד הוא ישראל גמור.

7 כיוון זה עולה בר' חיים (הלכות איסורי ביאה יג:ב). ר' חיים מדגים זאת על ידי הדין שלגוי יש ייחוס, אך לעבד אין, כך שברור שלעבד יש מעמד נפרד, שונה מזה של גוי.

8 על פי האפשרות שלעבד מעמד עצמאי, נראה כי חיובו של העבד במצוות שונה מחיוב אישה במצוות. על פי האפשרות שלחלק מן הדינים עבד זהה לישראל, ולחלק מן הדינים הוא זהה לגוי, ייתכן שחיובו במצוות זהה לזה של בן ישראל (לקמן יורחב הדיון לגבי אופי חיובו של העבד במצוות).

9 עיין רמב"ן יבמות מז: ד"ה "הא ר' שמעון", רשב"א שם ד"ה "כופה ומטבילה" וגר"א יו"ד רסז:ט.

צורך ברצונו של העבד, נראה שהסיבה לכך היא שבכדי להפוך גוי ליהודי דרושה הסכמתו של הגוי¹⁰, ואם כן לגישה זו מעמדו של העבד הוא כבן ישראל לכל דבר או מעמד ביניים¹¹.

3. **היתר עבד בעריות.** הגמ' (סנהדרין נח:) קובעת כי "עבד מותר באמו ומותר בבתו - יצא מכלל כותי ולכלל ישראל לא בא". כלומר, עבד הבא על אחת מן העריות פטור, אף על פי שגם בני נח וגם ישראל חייבים עליהם. בהסבר דין זה ישנן שתי שיטות:

א. **איסור העריות של העבד 'נופל בין הכסאות'.** הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יד:זו) מסביר שעריות נאסרו על גויים ועל ישראלים, אך מעמדו של העבד הוא מעמד ביניים, שאינו שייך לאף אחת מן הקבוצות הנ"ל, ולכן - אינו אסור באיסורי העריות של אף אחת מן הקבוצות הללו, כפי שהוסבר לעיל. על פי הרמב"ם, אם כן, מעמדו של העבד הוא מעמד ביניים.

ב. **עבד מותר בעריות כגור.** "גר שנתגייר כתינוק שנולד דמי" (יבמות כב.) - הגר אינו נחשב קרוב מבחינה הלכתית לקרוביו הביולוגיים, והוא מותר מדאורייתא בקרובות שהיו אסורות עליו כשהיה גוי (עיין רמב"ם שם יד:יב). רש"י (סנהדרין שם ד"ה "ולכלל ישראל") טוען שהמצב כך גם בגוי שנהפך לעבד¹². כלומר, רש"י משווה בין תהליך גירות לבין תהליך של הפיכה לעבד, ומכאן שלדעת רש"י מעמדו של עבד שווה לזה של גר - יהודי לכל דבר¹³.

בכל מקרה, מוכח מגמ' זו שמעמדו של עבד אינו כשל גוי.

4. **אופי חיוב עבד במצוות.** אם מעמדו של עבד זהה לזה של ישראל, הרי שגם אופי חיוב וקיום המצוות שלו יהיה זהה, אך אם מעמדו של העבד שונה מזה של ישראל, קדושתו של העבד כישאל לקויה, ולכן קיום וחיוב המצוות שלו שונה באופן מהותי מזה של ישראל. לשאלת אופי קיום המצוות של עבד ישנן שתי השלכות:

א. אם אופי החיוב של עבד זהה לזה של ישראל, הרי שעבד יוכל להוציא ישראל ידי חובת קיום מצוות (כאשר מדובר במצווה בה שניהם חייבים). אם חיוב העבד שונה מזה של ישראל, אזי עבד לא יוכל לעשות כן.

10 זאת, אם נבין שהדרישה לרצון העבד היא מדאורייתא, אך התוס' (שם מה. ד"ה "אלא") סוברים שדרישה זו היא דרבנן בלבד.

11 הרמב"ם, שסבור שיש צורך לקבלת מצוות בעת טבילת העבדות, סבור גם - כפי שהוכח לעיל - כי מעמדו של העבד הוא מעמד ביניים.

12 חכמים אסרו על הגר את הנשים בהם היה אסור כשהיה גוי, כדי למנוע מצב בו נראה כאילו איסורי ביאה של ישראל קלים מאלו של גוי (יבמות שם). רש"י מסביר שעבד כלול בקביעה "גר שנתגייר כקטן שנולד", וזאת המשמעות של קביעת הגמ' "יצא מכלל ישראל". אולם, הגזירה שגזרו חכמים על גרים אינה חלה לגבי, וזאת משמעות הקביעה "לכלל ישראל לא בא", ולכן עבד מותר בקרובותיו הביולוגיות.

13 ברם, ייתכן שהכלל "גר שנתגייר" תקף - על פי רש"י - לא רק לגבי גרים, אלא לגבי כל אדם שמשנה את הסטטוס הלאומי שלו. לכן, גם אם מעמדו של העבד הוא מעמד ביניים, הוא מותר בקרובותיו הביולוגיות.

ב. אם אופי החיוב זהה, הרי שניתן להשוות בין קיום מצוות על ידי אישה, לבין קיום מצוות על ידי עבד, שהרי עבד חייב במצוות כאישה. אם אופי החיוב של העבד שונה, ההשוואה בין עבד לבין אישה מצומצמת להיקף החיוב בלבד, ולא לאופי החיוב או לתחומים נוספים.

התוס' בגיטין (מ. ד"ה "כשרבו") משווים בין עבדים לבין נשים לגבי השאלה האם הם יכולים לברך על תפילין למרות שהם פטורים מן המצווה. תוס' הבינו שאופי החיוב במצוות של עבד זהה לזה של אישה¹⁴, ומכאן שתוס' סבור שגם מעמדו זהה למעמדה של האישה - יהודי גמור¹⁵.

ב. קניין ממון וקניין איסור בעבד כנעני

הגדרת זהותו של אדם כעבד מתבטאת בשני תחומים:

א. **בתחום הממוני**. יש לאדון בעלות ממונית על העבד - האדון יכול למכרו, מעשי ידי העבד שייכים לאדון וכן הלאה.

ב. **בתחום האיסורי**. קידושי עבד אינם תופסים בבת ישראל, הוא חייב במצוות כאישה בלבד, ובניו אינם מתייחסים אחריו.

בהיבט הממוני, ברור שיש לאדון בעלות על העבד, שהרי האדון יכול למכור את העבד, ומעשי ידי העבד שייכים לאדון. מן הבחינה הזו, שחרור העבד הוא פעולה ממונית שמבצע האדון, אשר למעשה מעבירה את הבעלות על העבד מן האדון אל העבד עצמו. ברם, בהיבט האיסורי הדברים פחות ברורים, וניתן לראות את הקשר שבין האדון לבין מעמדו האיסורי של העבד בשתי דרכים:

א. **יש לאדון בעלות על הפן האיסורי שבעבד**. האדון שולט על מעמד העבד שליטה מלאה, ובידיו להחליט על גורלו של העבד בתחום האיסורי¹⁶. שחרור העבד, על פי גישה זו, היא פעולה שמבצע האדון, המחליט לשנות את מעמדו ולהפוך אותו לישראל. כך סבור הרמב"ן (קידושין טז. ד"ה "זאת"):

ב. **אין לאדון בעלות על הפן האיסורי שבעבד**. אמנם, יש לעבד מעמד מיוחד המשתנה כאשר האדון משחררו, אך מעמד זה אינו נתון לשליטתו ולגחמותיו של האדון. על פי גישה זו האדון אינו מבצע את הפעולה שהופכת את העבד לישראל -

14 הגרי"ד סולוויצ'יק (מפי השמועה) הסביר שאמנם היקף החיוב של עבד במצוות זהה לזה של אישה, אך אופי החיוב שונה לחלוטין: לאישה יש קדושת ישראל מלאה, והפטור שלה בחלק מן המצוות הוא צדדי. לעומת זאת, הפטור החלקי של העבד מן המצוות נעוץ בכך שקדושתו של העבד כבן ישראל לקויה. על פי גישה זו סביר לומר שעבד לא יוכל לברך על מצוות שהוא פטור מהן.

15 הדברים מתחדדים עוד יותר על רקע העובדה שהנקודה בה משווים תוס' עבד לאישה אינה לגבי מצוות שהם חייבים בהם, אלא לגבי מצוות שהם אינם חייבים בהם.

16 בכפוף להגבלות התורה - האדון לא יכול להחליט, למשל, שקידושי עבד יתפסו בבת ישראל.

שינוי מעמד העבד הוא השלכה של פעולת השחרור הממונית, ולא פעולה שהאדון מבצע.

הבנות אלו עולות בגמ' בגיטין (לח.מ.):

הגמ' שם דנה במקרה בו אדם הפקיר את עבדו הכנעני. מוסכם על כולם כי מבחינה ממונית הוא אינו נחשב עוד כעבד, אך לגבי ההיבט האיסורי יש בגמ' שלוש דעות:

א. **העבד נחשב עדיין כעבד, עד שאדוניו יתן לו גט שחרור.** כך סובר ר' יוחנן (ל.ט.). נראה, כי ר' יוחנן סובר כי יש לאדון בעלות על המעמד האיסורי של העבד, ולכן גם כאשר הקניין הממוני של האדון פוקע, הקניין האיסורי נשאר עד אשר האדון ישחרר גם את הקניין האיסורי¹⁷.

ב. **העבד נחשב כישראל גמור.** כך סובר שמואל (לח., ועיין רש"י שם ד"ה "יצא לחירות", וד"ה "וכותב לו גט"). נראה כי שמואל סובר שאין לאדון קניין איסורי בעבד, ולכן כאשר פוקע הקניין הממוני, פוקעת גם זהותו האיסורית של העבד¹⁸.

ג. **"אין לו תקנה".** כלומר, העבד זקוק אמנם לגט שחרור על מנת להפוך לבן ישראל מבחינה איסורית, אך האדון כבר אינו בר סמכות לתת לו גט שחרור, ולכן מצבו של העבד - מבחינה איסורית - חסר תקנה (לקמן יורחב בהסבר הדבר). כך סובר אמימר (מ.) על פי דעה אחת בגמ'. נראה, שלדעת אמימר אמנם אין לאדון קניין איסורי בעבד, אך הפקעת בעלותו של האדון אינה משפיעה על זהותו האיסורית של העבד. כך, נוצר מצב בו מחד קיים "עבד" האסור בבת ישראל, אך מאידך אין "אדון" היכול לשחררו¹⁹.

17 יש להעיר כי על פי גישה זו, המפצלת בין הקניין האיסורי לקניין הממוני, יש מקום לשקול גם אפשרות הפוכה, דהיינו הפקעת הקניין האיסורי בעבד והשארת הקניין הממוני. לא מצינו אפשרות כזו, אך ייתכן שהדבר נעוץ בכך שמבחינה טכנית אין דרך לשחרר רק את קניין האיסור שבעבד, כיוון שכל דרך שחרור המפקיעה את הקניין האיסורי, מפקיעה גם את הקניין הממוני. ייתכן עוד להסביר כי אין אפשרות למציאות של בעלות על ישראל, אלא רק על אדם בעל מעמד נחות (על פי ההבנות לפיהן מעמדו של העבד אינו זהה לזה של ישראל), ולכן שחרור העבד והפיכתו לישראל מפקיע גם את קניין הממון שבו.

18 ברם, ניתן להבין שלדעת שמואל יש קניין איסורי לאדון, אך לא ניתן לפצל בין הקניינים, והפקעת הקניין הממוני מפקיעה גם את הקניין האיסורי.

19 נראה שאמימר סובר כי לאדם שמוגדר 'אדון' על הבחינה הממונית שבעבד, יש גם שליטה מסויימת על הבחינה האיסורית שבו, ולכן ניתן לשחרר עבד במקרה 'רגיל' על ידי שטר.

“אין לו תקנה”

כאמור לעיל, לדעת אמימר ייתכן מצב שלעבד “אין תקנה”²⁰, כלומר מבחינה ממונית הוא ברשות עצמו, אך מבחינה איסורית הוא אסור עדיין בבת ישראל. ישנן שתי דעות בראשונים בנוגע למצבו האיסורי המדויק של העבד:

א. **העבד אסור גם בבת ישראל וגם בשפחה כנענית**, בניגוד לעבד כנעני רגיל, שמותר בה. כך סובר רש”י (לט: ד”ה “אין לו תקנה”)²¹. רש”י מסביר שאיסור העבד בשפחה כנענית נובע משנוי במעמדו האיסורי של העבד. כלומר, השחרור הקנייני הוא התחלת תהליך השחרור המושלם של העבד, ולכן הוא כבר נחשב משוחרר חלקית גם מבחינה איסורית - הוא נאסר בשפחה כנענית כמו בן ישראל. על פי גישה זו, לקניין הממוני יש השפעה על מעמדו של העבד, אפילו לשיטת אמימר.

ב. **העבד מותר בשפחה**, כפי שעבד רגיל מותר בה. כך סבורים תוס’ (מ. ד”ה “אותו”)²². התוס’ סוברים כי השחרור הממוני של העבד אינו משפיע על מעמדו האיסורי.

ג. מעמד עבד עברי

הקדמה

לכאורה, ניתן לקבוע בוודאות כי מעמדו של עבד עברי הוא כשל ישראל גמור, שהרי הוא חייב במצוות כגבר, קידושיו תופסים בבת ישראל וכן הלאה. ברם, עובדה אחת יכולה להעיב על קביעה זו, והיא שאדונו של העבד - כחלק מן הזכויות הממוניות שלו כאדון - יוכל לכפות את העבד לבוא על שפחה כנענית (קידושין יד:)²², כדי שהילדים הנולדים ממנה יהיו עבדיו²³.

ברור שישנו איסור לבוא על שפחה כנענית (גיטין מא., ועיין שם רש”י ד”ה “לישא שפחה”) אך ישנה אי-בהירות לגבי תוקף האיסור, דהיינו האם האיסור הוא דאורייתא או דרבנן²⁴. אם

20 בגמ’ יש שתי דעות כיצד מצב זה נוצר על פי אמימר:

א. כאשר האדון הפקיר את העבד.

ב. כאשר האדון הפקיר את העבד ומת לאחר מכן.

21 רש”י אומר כן לגבי מקרה אחר בגמ’, והתוס’ (מ. ד”ה “אותו”) משליכים את פירוש רש”י גם על דברי אמימר.

22 בגמ’ שם יש מחלוקת האם הדברים אמורים רק כלפי עבד שנמכר על ידי בית-דין, או גם כלפי עבד שמכר את עצמו (עיין רמב”ם שם).

23 “אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו” (שמות כ”א:ד).

24 מרש”י (פסחים פח: ד”ה “לישא שפחה”) ומתוס’ (יבמות טו: ד”ה “קסבר”) ברור שהאיסור הוא דאורייתא. תוס’ (שם) אף סבור כי אין איסור דאורייתא לבוא על גויה, ומכאן שתוס’ סובר שישנו איסור עצמאי לבוא על שפחה.

מזן הרמב”ם במקום אחד (הלכות איסורי ביאה טו:ד) נראה שהאיסור הוא איסור דרבנן בלבד, אך במקום אחר ברמב”ם (שם יב:א-ב) נראה כי האיסור הוא איסור דאורייתא, הכלול באיסור לבוא על גויה.

עיין גם ע”ז לו: ואכמ”ל.

האיסור הוא דרבנן, אזי הזכות של האדון לכפות את העבד לבוא על שפחה כנענית אינה מערערת את מעמדו של העבד העברי בתור בן ישראל. לעומת זאת, אם האיסור הוא איסור דאורייתא, העובדה שעבד מותר בשפחה מצביעה לכאורה על כך שמעמדו של העבד נחות מזה של בן ישראל, ולכן איסור דאורייתא שחל על בן ישראל רגיל, לא חל על העבד.

על רקע דברים אלו, ניתן להבין בכמה דרכים את מעמדו של עבד עברי:

א. **כאשר ישראל הופך להיות עבד עברי קדושתו כישראל נפגעת**, וכעת מעמדו נחות מזה של ישראל רגיל. אחת ההשלכות של הפגיעה במעמדו היא היתרו בשפחה כנענית. כך נראה מן הרמב"ן (קידושין טז: ד"ה "זאת")²⁵.

ב. **עבד עברי נחשב כישראל לכל דבר ואין כל פגם בקדושתו**. היתר העבד בשפחה נעוץ בזכות של האדון בלבד, ולא בפגיעה במעמדו של העבד.

השלכות לאופי מעמדו של עבד עברי

1. **הצורך בכפייה על ידי האדון**. אם היתר עבד עברי בשפחה נובע מפגיעה במעמדו, נראה כי אין הגבלות על היתר זה. ברם, אם ההיתר נובע מזכותו של האדון בלבד, סביר לומר כי רק כאשר האדון דורש ממנו לבוא על שפחה כנענית יהיה מותר לו לעשות כן, אך ללא פקודה מן האדון הוא יהיה אסור בשפחה, כמו ישראל רגיל. הריטב"א (קידושין יד: ד"ה "מוכר עצמו") סבור כי גם כאשר האדון אינו כופה את העבד לבוא על שפחה כנענית מותר לעבד לעשות כן מרצונו החופשי, ומכאן שלדעתו מעמדו של עבד עברי נחות מזה של בן ישראל. המשנה למלך (הלכות עבדים ג:ג) מסתפק בשאלה זו, וייתכן כי הוא מבין שהיתר עבד עברי בשפחה נובע מזכות של האדון, ולא ממעמד נחות²⁶.

2. **היתר עבד עברי כהן בשפחה**. בגמ' בקידושין (כא:) יש מחלוקת בשאלה האם גם עבד עברי כהן מותר בשפחה ככל עבד עברי. יתכן שהמחלוקת בשאלה זו תלויה בהבנות שלעיל: אם היתר עבד עברי בשפחה נובע מפגיעה בקדושתו כישראל, ניתן לומר שלכהן יש קדושה מוגברת, שבה אי אפשר לפגוע, ועל כן הוא יהיה אסור

25 הרמב"ן שם עוסק במעמד הממוני והמעמד האיסורי של עבד כנעני, ומשווה את מעמדו האיסורי של עבד עברי לזה של עבד כנעני.

26 יש לציין כי ייתכנו כאן שני מצבים:

א. כאשר האדון יכול לכפות העבד לבוא על שפחה, ואין הוא עושה כך בפועל.

ב. כאשר האדון אינו יכול לכפות את העבד, על פי הדעה כי עבד שמכר את עצמו רבו אינו יכול לכפותו לבוא על שפחה כנענית.

הריטב"א עוסק במקרה השני, ואם הוא מתיר שם לעבד לבוא על שפחה מרצונו, על אחת כמה וכמה שהוא יתיר במקרה הראשון. רש"י (שם ד"ה "אין רבו מוסר לר") אמנם אוסר במקרה השני, אך ייתכן שהוא יתיר במקרה הראשון, כיוון ששם ניתן לומר שהעבד כבר מותר ממילא בשפחה. המשנה למלך מסתפק לגבי המקרה הראשון.

בשפחה כנענית. אם היתר עבד עברי בשפחה הוא זכות של האדון, וחלק מחובותיו של העבד, נראה שאין הבדל בין עבד עברי ישראל לבין עבד עברי כהן²⁷ - כיוון שהתורה התירה איסור ביאה על שפחה לטובת מילוי חובותיו של העבד, היא התירה גם את איסורי הכהונה של העבד²⁸.

---

27 צדדי הספק של הבעיה בגמ' הם האם כיוון שהיתר עבד עברי בשפחה הוא חידוש, אין הבדל בין ישראל לכהן, או שמא כיוון שכהנים נצטוו במצוות שישראל לא נצטוו בהן, עבד עברי כהן יהיה אסור בשפחה כנענית. ניתן להסביר שספק הגמ' האם העובדה שכהן נצטוו במצוות יתרות תמנע את ההיתר בשפחה, הוא הספק לגבי אופי היתר עבד עברי בשפחה: אם ההיתר נובע מפגם במעמד העבד, אז ייתכן כי בכהן אין פגיעה כזו, אך אם ההיתר נובע מזכות האדון, אין הבדל בין ישראל לבין כהן.

28 מודל דומה קיים לגבי היתר כהן באשת יפת תואר: הגמ' (שם) מסתפקת האם כהן מותר באשת יפת תואר, ובוודאי שבמקרה כזה אין פגיעה בקדושתו של הכהן. את היתר הכהן באשת יפת תואר ניתן לנמק בכך שכיון שהתורה התירה באופן כללי לבוא על אשת יפת תואר, היא התירה גם את האיסור המוטל על כהן לבוא עליה.